TA’LIM, TARBIYA VA INNOVATSIYALAR
Vol 3. No 5,

INVESTITSION MUHIT JOZIBADORLIGINI BELGILOVCHI OMILLAR VA XORIJIY KAPITALNI JALB ETISH MEXANIZMLARI

Kuvanchiyeva Mehriniso Davlyatgeldi qizi
Termiz davlat muhandislik va agrotexnologiyalar universiteti "Iqtisodiyot va biznesni boshqarish" kafedrasi assistenti
mehrinisokuvanchiyeva@gmail.com

ANNOTATSIYA

Maqolada investitsion muhit jozibadorligini belgilovchi omillar va xorijiy kapitalni jalb etish mexanizmlari tahlil qilinadi. 2025-yil rasmiy statistikasi asosida xorijiy investitsiyalarning hududiy taqsimoti baholanib, aholi jon boshiga ko‘rsatkich hududlar o‘rtasida 9 baravargacha farq qilishi aniqlandi. To‘g‘ridan-to‘g‘ri investitsiyalar ulushi yuqori hududlarda jozibadorlik ham yuqori ekanligi ko‘rsatildi. Hududiy investitsion jozibadorlik indeksi va tabaqalashtirilgan rag‘batlantirish mexanizmi taklif etildi.

Kalit so‘zlar: *investitsion muhit, investitsion jozibadorlik, xorijiy investitsiyalar, to‘g‘ridan-to‘g‘ri xorijiy investitsiyalar, hududiy tahlil, lokalizatsiya koeffitsienti.*

ANNOTATION

The article analyzes the factors determining investment climate attractiveness and the mechanisms for attracting foreign capital. Based on official 2025 statistics, the regional distribution of foreign investment is assessed: per capita values differ up to ninefold across regions. Regions with a higher share of direct investment prove more attractive. A regional investment attractiveness index and a differentiated incentive mechanism are proposed.

Keywords: *investment climate, investment attractiveness, foreign investment, foreign direct investment, regional analysis, location quotient.*

АННОТАЦИЯ

В статье анализируются факторы привлекательности инвестиционного климата и механизмы привлечения иностранного капитала. На основе официальной статистики за 2025 год оценено региональное распределение иностранных инвестиций: показатель на душу населения различается по регионам до девяти раз. Регионы с более высокой долей прямых инвестиций оказываются более привлекательными. Предложены индекс региональной инвестиционной привлекательности и механизм дифференцированного стимулирования.

Ключевые слова: *инвестиционный климат, инвестиционная привлекательность, иностранные инвестиции, прямые иностранные инвестиции, региональный анализ, коэффициент локализации.*

KIRISH

Xorijiy kapital rivojlanayotgan iqtisodiyotlar uchun nafaqat qo‘shimcha moliyaviy resurs, balki yangi texnologiyalar, boshqaruv tajribasi va tashqi bozorlarga chiqish manbai

hisoblanadi. Shu sababli investitsion muhit jozibadorligi davlatlar va hududlar o‘rtasidagi raqobatning asosiy omillaridan biriga aylangan. Mamlakat qanchalik barqaror, shaffof va bashorat qilinadigan shart-sharoitlar yaratsa, uzoq muddatli investorlar uchun shunchalik jozibador bo‘ladi.

So‘nggi yillarda O‘zbekistonda investitsion faollik jadal o‘sdi. Milliy statistika qo‘mitasi ma'lumotlariga ko‘ra, 2025-yilda asosiy kapitalga investitsiyalar 591,1 trln so‘mni tashkil etib, 2024-yilga nisbatan 10,5 foizga oshdi, ularning 65,9 foizi xorijiy investitsiyalar va kafolatlanmagan xorijiy kreditlar hisobiga to‘g‘ri keldi [9]. UNCTAD hisobotiga ko‘ra, 2024-yilda O‘zbekiston to‘g‘ridan-to‘g‘ri xorijiy investitsiyalar oqimi bo‘yicha (2,8 mlrd AQSH dollari) birinchi marta Markaziy Osiyoda yetakchi o‘ringa chiqdi [11]. Ushbu natijalar "Investitsiyalar va investitsiya faoliyati to‘g‘risida"gi Qonun [6], davlat-xususiy sheriklik to‘g‘risidagi Qonun [8] hamda "O‘zbekiston - 2030" strategiyasida [7] belgilangan islohotlar bilan bog‘liq.

Biroq mamlakat miqyosidagi yuqori ko‘rsatkichlar xorijiy kapitalning hududlar bo‘yicha teng taqsimlanishini anglatmaydi. Investorlar odatda infratuzilmasi rivojlangan, xomashyo bazasi va malakali mehnat resurslari mavjud hududlarni tanlaydi, natijada boshqa hududlar orqada qolib ketadi. Mavjud tadqiqotlarda xorijiy investitsiyalarning iqtisodiy o‘sishga ta'siri keng yoritilgan bo‘lsa-da [5], investitsion jozibadorlikni belgilovchi omillarning hududiy kesimda qanday namoyon bo‘lishi va ularni hisobga olgan holda jalb etish mexanizmlarini tabaqalashtirish masalasi yetarli darajada o‘rganilmagan.

Shu sababli maqolaning maqsadi - investitsion muhit jozibadorligini belgilovchi omillarni aniqlash, 2025-yil ma'lumotlari asosida xorijiy investitsiyalarning hududiy taqsimotini baholash hamda xorijiy kapitalni jalb etish mexanizmlarini takomillashtirish bo‘yicha takliflar ishlab chiqishdan iboratdir.

Mavzuga oid adabiyotlar sharhi

Xorijiy investitsiyalar joylashuvini tushuntirishda J. Dunningning eklektik (OLI) nazariyasi asosiy o‘rin tutadi: unga ko‘ra investor mulkiy ustunlik, joylashuv ustunligi va ichkilashtirish ustunligi mavjud bo‘lgandagina xorijda ishlab chiqarishni tashkil etadi [1]. M. Porter mamlakat va hududlarning raqobatbardoshligi omillar sharoiti, talab, turdosh tarmoqlar va raqobat muhiti bilan belgilanishini asoslab bergan [2]. D. North institutlarni "o‘yin qoidalari" sifatida ko‘rib, ular tranzaksiya xarajatlarini va investitsiyalar yo‘nalishini belgilashini ko‘rsatgan [3]. E. Asiedu rivojlanayotgan mamlakatlar misolida infratuzilma, bozor ochiqligi va investitsiya daromadliligi xorijiy investitsiyalarni jalb etishning muhim omillari ekanligini empirik jihatdan isbotlagan [4]. D. Hojiyeva O‘zbekiston misolida to‘g‘ridan-to‘g‘ri xorijiy investitsiyalarning iqtisodiy o‘sishga ijobiy ta'sirini aniqlagan [5]. Biroq bu ishlarda tahlil asosan mamlakat darajasida olib borilgan, investitsion jozibadorlik omillarining hududlar kesimidagi farqi va unga mos jalb etish mexanizmlari alohida tadqiq etilmagan. Mazkur bo‘shliqni to‘ldirish ushbu maqolaning vazifasidir.

Tadqiqot metodologiyasi

Tadqiqotda Milliy statistika qo‘mitasining 2025-yil yanvar-dekabr oylari uchun asosiy kapitalga investitsiyalar to‘g‘risidagi press-relizi [9], 2026-yil 1-yanvar holatiga doimiy aholi soni [10], UNCTAD hisobotlari [11] hamda Investitsiyalar, sanoat va savdo vazirligi ma'lumotlaridan [12] foydalanildi. Normativ-huquqiy baza qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasidan olindi [6-8].

Tahlil uch bosqichda olib borildi. Birinchi bosqichda nazariy manbalar asosida investitsion jozibadorlik omillari besh guruhga tasniflandi: makroiqtisodiy, institutsional-huquqiy, infratuzilma va resurs, bozor hajmi hamda hududiy rag‘batlantirish omillari. Ikkinchi bosqichda xorijiy investitsiyalarning hududiy taqsimoti aholi jon boshiga hisoblangan ko‘rsatkich, lokalizatsiya koeffitsienti $LQ = (I_i / I) / (P_i / P)$, bu yerda I_i va P_i - i-hududdagi xorijiy investitsiyalar va aholi soni, I va P - respublika bo‘yicha jami ko‘rsatkichlar, shuningdek, aholi soni bilan tortilgan Jini koeffitsienti va variatsiya koeffitsienti orqali baholandi. Uchinchi bosqichda hududlarda aholi jon boshiga xorijiy investitsiyalar bilan xorijiy kapital tarkibidagi to‘g‘ridan-to‘g‘ri investitsiyalar ulushi o‘rtasidagi bog‘liqlik Pirson korrelyatsiyasi orqali tekshirildi va jalb etish mexanizmlari bo‘yicha takliflar ishlab chiqildi. So‘mdagi qiymatlar press-relizda keltirilgan dollar ekvivalenti asosida (1 AQSH dollari = 12 573 so‘m) qayta hisoblandi.

Tahlil va natijalar

2021-2025-yillarda asosiy kapitalga investitsiyalar hajmi 236,6 trln so‘mdan 591,1 trln so‘mga oshdi, bunda markazlashmagan manbalar ulushi 80,8 foizdan 89,4 foizga ko‘tarildi [9]. 2025-yilda asosiy kapitalga jami 33,5 mlrd AQSH dollari xorijiy investitsiya va kreditlar o‘zlashtirildi, shundan 22,4 mlrd dollari xorijiy investitsiyalar, 8,6 mlrd dollari kafolatlanmagan va 2,6 mlrd dollari davlat kafolati ostidagi xorijiy kreditlardir. Xorijiy investitsiyalarning jami investitsiyalardagi ulushi bir yilda 36,0 foizdan 47,5 foizga oshgani investorlar ishonchi kuchayganini ko‘rsatadi. Biroq bu kapital hududlar bo‘yicha notekis taqsimlangan (1-jadval).

1-jadval.

2025-yilda xorijiy investitsiyalarning hududiy taqsimoti

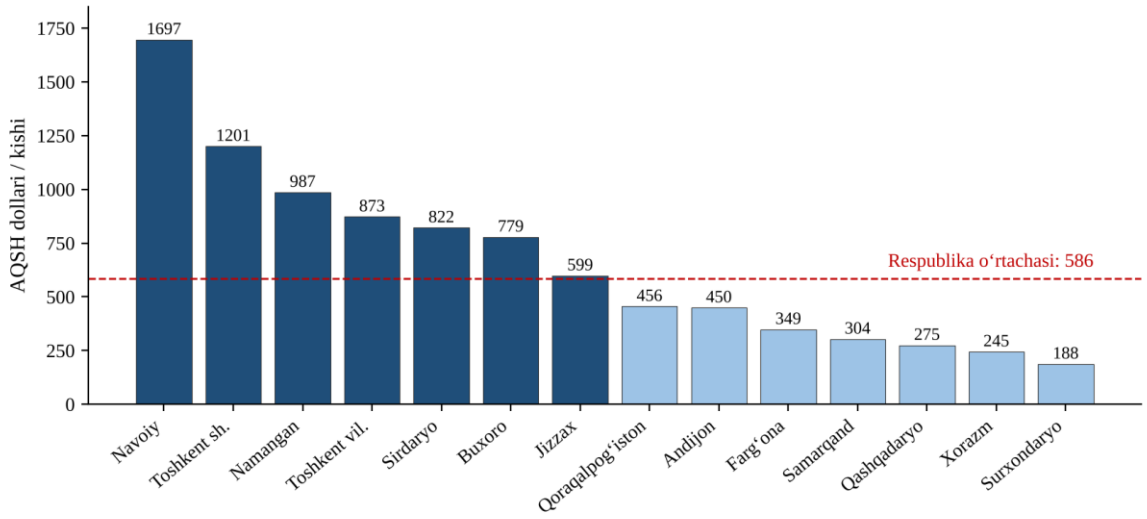
Hudud	**Xorijiy investitsiyalar, mln AQSH dollari**	**Ulushi, %**	**Aholi jon boshiga, AQSH dollari**	**LQ**	**Xorijiy kapital tarkibida investitsiyalar ulushi, %**
Navoiy viloyati	1 887,3	8,4	1 697	2,90	67,1
Toshkent shahri	3 816,6	17,0	1 201	2,05	74,4
Namangan viloyati	3 150,3	14,1	987	1,69	78,7

Toshkent viloyati	2 757,9	12,3	873	1,49	65,2
Sirdaryo viloyati	777,9	3,5	822	1,40	75,4
Buxoro viloyati	1 641,3	7,3	779	1,33	62,6
Jizzax viloyati	938,5	4,2	599	1,02	62,8
Qoraqalpog‘iston Resp.	937,0	4,2	456	0,78	59,6
Andijon viloyati	1 584,4	7,1	450	0,77	76,7
Farg‘ona viloyati	1 475,0	6,6	349	0,60	79,6
Samarqand viloyati	1 330,4	5,9	304	0,52	65,2
Qashqadaryo viloyati	1 023,4	4,6	275	0,47	44,0
Xorazm viloyati	507,4	2,3	245	0,42	41,6
Surxondaryo viloyati	564,6	2,5	188	0,32	47,3
O‘zbekiston Respublikasi	**22 360,4**	**100,0**	**586**	**1,00**	**66,6**

Manba: Milliy statistika qo‘mitasi ma'lumotlari [9, 10] asosida muallif hisob-kitoblari.

Jadvaldan ko‘rinib turibdiki, aholi jon boshiga xorijiy investitsiyalar Navoiy viloyatida 1 697 dollarni, Surxondaryo viloyatida esa atigi 188 dollarni tashkil etib, ular o‘rtasidagi farq 9 baravarga yetadi. Variatsiya koeffitsienti 0,63 ga, aholi soni bilan tortilgan Jini koeffitsienti 0,34 ga teng bo‘ldi. Uchta hudud (Toshkent shahri, Namangan va Toshkent viloyati) jami xorijiy investitsiyalarning 43,4 foizini jalb qilgan, holbuki ularda mamlakat aholisining 24,9 foizi istiqomat qiladi.

Hududlar reytingi investitsion jozibadorlik omillarining turlicha ta'sirini aks ettiradi. Navoiy viloyatidagi yuqori ko‘rsatkich tog‘-kon va kimyo sanoati xomashyo bazasi hamda erkin iqtisodiy zona bilan, Namangan viloyatidagi ko‘rsatkich esa to‘qimachilik klasterlari va eksportga yo‘naltirilgan ishlab chiqarish bilan izohlanadi. Aksincha, turizm salohiyati yuqori bo‘lgan Samarqand viloyatida aholi jon boshiga investitsiyalar respublika o‘rtachasining yarmidan ham kam (304 dollar). Bu turistik salohiyatning o‘zi ishlab chiqarishga yo‘naltirilgan xorijiy kapitalni avtomatik ravishda jalb qilmasligini ko‘rsatadi.

1-rasm. 2025-yilda hududlar bo‘yicha aholi jon boshiga xorijiy investitsiyalar (AQSH dollari)

Yuqoridagi diagramma yetti hudud respublika o‘rtachasidan (586 dollar) yuqori, yetti hudud esa undan past ekanligini ko‘rsatadi. Ikkinchi guruhdagi hududlarda (Qoraqalpog‘iston Respublikasi, Andijon, Farg‘ona, Samarqand, Qashqadaryo, Xorazm va Surxondaryo viloyatlari) mamlakat aholisining 60,1 foizi yashaydi.

Xorijiy kapital tarkibi ham hududlarda keskin farq qiladi. Qashqadaryo, Xorazm va Surxondaryo viloyatlarida xorijiy kapitalning 52-58 foizi kreditlar hisobiga to‘g‘ri keladi, davlat kafolati ostidagi kreditlar ulushi esa 11,5-15,8 foizni tashkil etadi, respublika bo‘yicha bu ko‘rsatkich 7,7 foiz. Korrelyatsiya tahlili aholi jon boshiga xorijiy investitsiyalar bilan xorijiy kapital tarkibidagi to‘g‘ridan-to‘g‘ri investitsiyalar ulushi o‘rtasida o‘rtacha musbat bog‘liqlik mavjudligini ko‘rsatdi ($r=0,47$; $n=14$; $p<0,10$). Boshqacha aytganda, xususiy investorlar o‘z tashabbusi bilan kirib kelayotgan hududlar investitsion jihatdan jozibador, past jozibadorlikka ega hududlarda esa xorijiy kapital ko‘proq qarz va davlat kafolati orqali kirib kelmoqda.

Shuni ham ta'kidlash lozimki, xorijiy investitsiyalar hajmi turli manbalarda turlicha baholanmoqda: Milliy statistika qo‘mitasi asosiy kapitalga 22,4 mlrd dollar xorijiy investitsiyalarni qayd etgan bo‘lsa [9], Investitsiyalar, sanoat va savdo vazirligi jami o‘zlashtirilgan investitsiyalarni 43,1 mlrd dollar deb baholagan [12], UNCTAD esa to‘lov balansi uslubiyatiga ko‘ra sof to‘g‘ridan-to‘g‘ri xorijiy investitsiyalar oqimini ancha past darajada qayd etmoqda [11]. Bu farq uslubiyatlarning turlicha ekani bilan bog‘liq, biroq u xalqaro reytinglar va investorlar uchun ma'lumotlarni taqqoslashni qiyinlashtiradi.

Tahlil natijalari asosida xorijiy kapitalni jalb etishning tabaqalashtirilgan mexanizmi taklif etiladi. Uning birinchi elementi - hududiy investitsion jozibadorlik indeksi bo‘lib, u aholi jon boshiga xorijiy investitsiyalar, LQ, xorijiy kapital tarkibidagi to‘g‘ridan-to‘g‘ri investitsiyalar ulushi, infratuzilma bilan ta'minlanganlik va institutsional sifat ko‘rsatkichlarini birlashtiradi. Ikkinchi element - indeks asosida hududlarni guruhlash va rag‘batlarni tabaqalashtirish: LQ

0,6 dan past bo‘lgan hududlarda soliq va bojxona imtiyozlari, yer va infratuzilma bilan ta'minlash ko‘proq qo‘llanilishi, yetakchi hududlarda esa yuqori texnologiyali va eksportga yo‘naltirilgan loyihalarni tanlab qo‘llab-quvvatlashga o‘tilishi lozim. Uchinchi element - investorlarga loyihadan keyingi xizmat ko‘rsatish (aftercare) tizimini hududlarda rivojlantirish va davlat-xususiy sheriklik [8] orqali periferik hududlarda infratuzilma loyihalarini amalga oshirish.

Xulosa va takliflar

O‘tkazilgan tahlil shuni ko‘rsatdiki, O‘zbekistonda investitsion muhit jozibadorligi so‘nggi yillarda sezilarli darajada oshgan: 2025-yilda asosiy kapitalga 33,5 mlrd dollar xorijiy investitsiya va kreditlar o‘zlashtirildi, xorijiy investitsiyalarning jami investitsiyalardagi ulushi 47,5 foizga yetdi. Biroq xorijiy kapital hududlar bo‘yicha notekis taqsimlangan: aholi jon boshiga ko‘rsatkich hududlar o‘rtasida 9 baravargacha farq qiladi, aholining 60,1 foizi yashaydigan yetti hudud respublika o‘rtachasidan past darajada qolmoqda. Past jozibadorlikka ega hududlarda xorijiy kapital ko‘proq kreditlar va davlat kafolati orqali kirib kelmoqda, to‘g‘ridan-to‘g‘ri investitsiyalar ulushi yuqori bo‘lgan hududlarda esa jozibadorlik ham yuqori (r=0,47).

Ushbu xulosalar asosida quyidagi takliflar shakllantirildi: birinchidan, hududiy investitsion jozibadorlik indeksini ishlab chiqish va uni har yili e'lon qilib borish; ikkinchidan, LQ ko‘rsatkichi 0,6 dan past bo‘lgan hududlar uchun maxsus rag‘batlantirish rejimini joriy etish va imtiyozlarni loyihaning ish o‘rinlari hamda eksport natijalariga bog‘lash; uchinchidan, periferik hududlarda transport, energetika va logistika infratuzilmasini davlat-xususiy sheriklik asosida rivojlantirish; to‘rtinchidan, davlat kafolati ostidagi kreditlarga qaramlikni kamaytirib, xususiy to‘g‘ridan-to‘g‘ri investitsiyalar ulushini oshirishga ustuvor ahamiyat berish; beshinchidan, xorijiy investitsiyalar statistikasini to‘lov balansi va xalqaro uslubiyatlar bilan uyg‘unlashtirish hamda hududlar kesimida ochiq e'lon qilish.

Olingan natijalar xorijiy kapitalni jalb etishning hududiy siyosatini takomillashtirish uchun empirik asos bo‘lib xizmat qiladi. Kelgusi tadqiqotlarda bir necha yillik panel ma'lumotlari asosida investitsion jozibadorlik omillarini ekonometrik baholash maqsadga muvofiq.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Dunning J.H. Toward an Eclectic Theory of International Production: Some Empirical Tests / J.H. Dunning // Journal of International Business Studies. – 1980. – Vol. 11, №1. – P. 9–31.

2. Porter M.E. The Competitive Advantage of Nations / M.E. Porter. – New York: Free Press, 1990.

3. North D.C. Institutions, Institutional Change and Economic Performance / D.C. North. – Cambridge: Cambridge University Press, 1990. – 152 p.

4. Asiedu E. On the Determinants of Foreign Direct Investment to Developing Countries: Is Africa Different? / E. Asiedu // World Development. – 2002. – Vol. 30, №1. – P. 107–119.

5. Hojiyeva D. Impact of Direct Investment on Economic Growth of Uzbekistan / D. Hojiyeva // Slovak Journal of International Relations. – 2025. – №1. – P. 24–49. – DOI: 10.53465/SJIR.1339-2751.2025.1.24-49.

6. O‘zbekiston Respublikasining "Investitsiyalar va investitsiya faoliyati to‘g‘risida"gi Qonuni, 25.12.2019-yildagi O‘RQ-598-son [Elektron resurs]. – URL: https://lex.uz (murojaat qilingan sana: 05.11.2026).

7. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining "«O‘zbekiston - 2030» strategiyasi to‘g‘risida"gi Farmoni, 11.09.2023-yildagi PF-158-son [Elektron resurs]. – URL: https://lex.uz (murojaat qilingan sana: 05.11.2026).

8. O‘zbekiston Respublikasining "Davlat-xususiy sheriklik to‘g‘risida"gi Qonuni, 10.05.2019-yildagi O‘RQ-537-son [Elektron resurs]. – URL: https://lex.uz (murojaat qilingan sana: 05.11.2026).

9. O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasi. O‘zbekiston Respublikasida asosiy kapitalga investitsiyalar (2025-yil yanvar-dekabr): press-reliz, 24.01.2026 [Elektron resurs]. – URL: https://stat.uz (murojaat qilingan sana: 05.11.2026).

10. O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasi. Hududlar kesimida doimiy aholi soni (2026-yil 1-yanvar holatiga) [Elektron resurs]. – URL: https://stat.uz (murojaat qilingan sana: 05.11.2026).

11. UNCTAD. World Investment Report 2025: International Investment in the Digital Economy / UNCTAD. – Geneva: United Nations, 2025; UNCTAD. World Investment Report 2026. – Geneva: United Nations, 2026.

12. O‘zbekiston Respublikasi Investitsiyalar, sanoat va savdo vazirligi. 2025-yilda O‘zbekistonda o‘zlashtirilgan investitsiyalarning umumiy hajmi $43,1 mlrdga yetdi, 07.01.2026 [Elektron resurs]. – URL: https://gov.uz/oz/miit (murojaat qilingan sana: 05.11.2026).